

УДК 347.91/95

Олександр Братель,*канд. юрид. наук, доцент,
докторант докторантури та аспірантури
Національної академії внутрішніх справ*

ПРОЦЕСОВЗАЄМОДІЮЧІ НОРМИ МАТЕРІАЛЬНОГО ПРАВА В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

У статті досліджується зміст процесовзаємодіючих норм матеріального права в контексті визначення їх регулюючого впливу на формування та реалізацію процесуальних юридичних фактів під час здійснення цивільного судочинства. Основна увага приділяється аналізу взаємодіючого регулюючого впливу норм матеріального права на процедуру укладання мирової угоди та ухвалення рішення суду. Обґрунтовується взаємодія норм матеріального та процесуального права на прикладах самостійних процесуальних явищ – позов та заперечення проти позову.

Ключові слова: цивільний процес, норми матеріального права, норми процесуального права, процесуальні юридичні факти, мирова угода, рішення суду, позов, заперечення проти позову.

Постановка проблеми. Цивільне процесуальне право досить тісно, а іноді нерозривно пов'язано з правом матеріальним. До матеріального права належать усі галузі права, норми яких застосовуються судом під час розгляду цивільних справ. Механізми впливу норм матеріального права на сферу цивільних процесуальних правовідносин досліджувались як у загальній теорії права, так і в науці цивільного, господарського, кримінального та адміністративного процесуального права. Потреба у дослідженні особливостей регулюючого впливу норм матеріального права на функціонування норм права процесуального зумовлена необхідністю пошуку оптимальних шляхів удосконалення цивільного процесуального законодавства в контексті його узгодженості з нормами інших галузей матеріального права. Все це дозволить виробити єдині нормативні підходи, спрямовані на забезпечення ефективності сучасного цивільного судочинства і, як результат, сприятиме поверненню довіри громадян до діяльності судової гілки влади.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Питання, пов'язані з визначенням та визначенням особливостей регулюючого впливу процесовзаємодіючих норм матеріального пра-

ва на реалізацію процесуальних юридичних фактів під час здійснення цивільного судочинства досліджувались як українськими, так і зарубіжними вченими, серед яких: О. Т. Боннер, Л. О. Грось, Р. Е. Гукасян, О. В. Дзера, В. В. Комаров, С. О. Короєд, Н. Л. Луців-Шумська, І. Є. Криницький, А. А. Мельников, Л. М. Ніколаєнко, В. І. Пушай, З. В. Ромовська, М. О. Рожкова, С. Я. Фурса, Ю. С. Червоний, Д. М. Чечот, М. С. Шакарян, М. Й. Штефан, Н. Л. Шумська, В. В. Ярко та інші. Із зазначеного переліку науковців проблематику регулюючого впливу норм матеріального права на безпосередню реалізацію процесуальних юридичних фактів найбільш змістовно досліджувала М. О. Рожкова у дисертаційній роботі «Теорії юридичних фактів цивільного і процесуального права: поняття, класифікації, основи взаємодії» (2010 р.) [1]. Нею, зокрема, були досліджені концептуальні основи взаємодії теорій юридичних фактів цивільного та процесуального права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про низький рівень наукового інтересу до окресленої проблематики з боку вчених-процесуалістів, що відкриває нові шляхи для здійснення наукових розвідок у зазначеному напрямі.

Метою статті є виокремлення процесовзаємодіючих норм матеріального права та визначення особливостей їх регулюючого впливу на формування та реалізацію процесуальних юридичних фактів під час здійснення цивільного судочинства. Для досягнення окресленої мети поставлені такі завдання: визначити механізми взаємодіючого регулюючого впливу норм матеріального права на процедуру укладання мирової угоди та ухвалення рішення суду; окреслити прояви взаємодії норм матеріального та процесуального права на прикладах самостійних процесуальних явищ – позов та заперечення проти позову.

Виклад основного матеріалу. Взаємопов'язаність норм цивільного процесуального права з нормами права матеріального зумовлена об'єктивною потребою застосування останніх у владно-правовій діяльності судів. Саме впливом норм матеріального права деякою мірою й пояснюється зміст диспозитивності цивільного судочинства. Проекція норм матеріального права на цивільні процесуальні правовідносини сприяє функціонуванню окремих інститутів цивільного процесуального права, предметом регулювання яких є процесуальні відносини, що виникають між судом і учасниками цивільного процесу. Поєднання матеріальних і процесуальних засад створює можливість ефективного правозастосування. Проте у будь-якому разі пріоритет норм цивільного процесуального права у вирішенні різного роду процесуальних питань не викликає сумніву та заперечень.

У контексті співвідношення матеріального і процесуального права як галузей права В. В. Комаров вказує на їх суворо визначений аспект, адже матеріальне право без процесуального права і без процесуальних гарантій не може потенційно бути реальним та високо значущим. Процедури судочинства та судові рішення, інші цивільні процедури в механізмі правового регулювання у певних випадках неможливості реалізації цивільних та інших прав надають їм правової визначеності. Тобто цивільний процес забезпечує формалізацію та незаперечність конкретних суб'єктивних прав та обов'язків. А це означає, що кваліфікація співвідношення процесуального і матеріального права як форми і змісту є принципово необґрунтованою. Продовжуючи свою думку, В. В. Комаров зазначає, що цивільне процесуальне право як самостійна галузь права у механізмі правового регулювання пов'язана з галузями матеріального права функціонально. Ці функціональні зв'язки виявляються у факті застосу-

вання судом та іншими органами цивільної юрисдикції норм матеріального права під час розгляду й вирішення цивільних справ (визнання права; визнання правочину недійсним; припинення дії, яка порушує право тощо). І тому правильне застосування відповідних норм матеріального права органами цивільної юрисдикції безпосередньо впливає на законність їхньої діяльності та рішень, які ухвалюються у цивільній справі [2, с. 61-62].

Підтримуючи висловлену В. В. Комаровим позицію, зазначу, що, незважаючи на наявність функціональних зв'язків між матеріальним та процесуальним правом, саме матеріальному праву притаманні процесозабезпечувальна та процесовизначальна функції. Вказані функції проявляються в тому, що частина норм матеріального права обумовлюють регулюючий вплив на безпосередню динаміку цивільного процесу, забезпечуючи реалізацію процесуальних юридичних фактів.

Виокремлення процесовзаємодіючих норм матеріального права та визначення особливостей їх впливу на формування та реалізацію процесуальних юридичних фактів під час здійснення цивільного судочинства потребує з'ясування змісту поняття «процесуальний юридичний факт» як процесовизначального складника цивільних процесуальних правовідносин. Виходячи з досліджуваної проблематики, під процесуальним юридичним фактом пропонується розуміти зумовлену певними життєвими обставинами, емоційно-поведінковими проявами чи нормативно-правовими приписами дію або бездіяльність суб'єктів цивільного процесу (інших осіб, присутніх у залі судового засідання), які призводить до процедурних наслідків та з якими норми цивільного процесуального права пов'язують виникнення, зміну, припинення та належне функціонування цивільних процесуальних правовідносин. Запропоноване визначення, на мою думку, найбільш повно розкриває сутність процесуальних юридичних фактів, які виступають невід'ємним складником цивільних процесуальних правовідносин, адже виконуваними ними функції (процесоутворююча, процесоперешкоджаюча, процесовідкладальна, процесозупиняюча, процесовідновлююча, процесозмінююча, процесоприпиняюча, прецедентоформуюча) повною мірою відображають логіку та послідовність динаміки цивільного процесу [3, с. 13].

Існування та реалізація процесуальних юридичних фактів обумовлені відповідним правовим підґрунтям – приписами норм цивільного процесуального права. Разом із тим окремі положення матеріального права,

наприклад норми Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), Сімейного кодексу України, визначають процедуру належного перебігу цивільного процесу як системного та комплексного правового явища.

Здійснений аналіз положень ЦК України дозволив виокремити декілька різновидів норм матеріального права, що виконують процесозабезпечувальну функцію в динаміці функціонування цивільного процесу: 1) норми прямого регулюючого впливу на формування та реалізацію процесуальних юридичних фактів; 2) норми взаємодіючого регулюючого впливу (процесовзаємодіючі норми) на формування та реалізацію процесуальних юридичних фактів.

У якості норм матеріального права, що мають прямий регулюючий вплив на формування та реалізацію процесуальних юридичних фактів, слід виділяти норми цивільного та сімейного законодавства, які врегульовують процедуру здійснення законного та добровільного (договірного) процесуального представництва. Аргументуючи свою позицію, слід навести ряд переконливих прикладів. Враховуючи, що Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) містить власні положення щодо цивільної процесуальної правоздатності та дієздатності фізичних і юридичних осіб, не можна заперечувати той факт, що ключові засади щодо змісту правоздатності та дієздатності зазначених осіб містяться саме у нормах матеріального права. Правове становище перерахованих у ст. 39 ЦПК України малолітніх та неповнолітніх осіб, батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників, опікунів, призначених для опіки над майном особи, яка визнана безвісно відсутньою, виконавців заповіту або інших осіб, які вживають заходів щодо охорони спадкового майна особи, яка померла або оголошена померлою, безпосередньо визначається в нормах цивільного та сімейного законодавства України. Крім цього, статті 38-42 ЦПК України за своїм змістовним наповненням практично дублюють положення глави 17 ЦК України.

Прямий регулюючий вплив на формування та реалізацію процесуальних юридичних фактів також здійснюють норми цивільного законодавства, що: а) врегульовують порядок застосування наслідків спливу позовної давності в порядку ст. 267 ЦК України; б) визначають процедуру відступлення права вимоги та заміни боржника (переведення боргу) у зобов'язанні як підстави реалізації процесуального правонаступництва.

Питання, пов'язані з виокремленням та аналізом норм матеріального права, які за своїм змістом здійснюють прямий регулюю-

чий вплив на реалізацію процесуальних юридичних фактів у процесі здійснення цивільного судочинства, були висвітлені в окремій науковій публікації [4]. З метою розширення раніше окресленого предмета дослідження в даній науковій статті буде здійснена спроба теоретичного виокремлення процесовзаємодіючих норм матеріального права з подальшим визначенням особливостей їх регулюючого впливу на формування та реалізацію процесуальних юридичних фактів.

Вивчення вказаного різновиду правових норм потрібно розпочати з тлумачення слова «взаємодіючий», яке за своїм змістом описує функціональний зміст досліджуваного різновиду норм матеріального права. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «взаємодіючий» тлумачиться через твірне слово «взаємодіяти». Отже, взаємодіяти – це перебуваючи у зв'язку, взаємно проявляти дію або погоджено взаємно діяти, бути у взаємодії [5, с. 125].

Процесовзаємодіючі норми матеріального права можуть проявляти свій взаємодіючий регулюючий вплив у контексті реалізації таких процесуальних явищ.

1) Взаємодіючий регулюючий вплив норм матеріального права притаманний процедурі укладання мирової угоди. Щодо визначення правової природи мирової угоди сучасна правова доктрина є досить неоднозначною. Одні науковці розглядають мирову угоду як класичний цивільно-правовий договір, зміст якого регулюється нормами матеріального права (М. О. Рожкова [1, с. 333-341], М. Б. Зейдер [6, с. 17], Т. М. Суслова [7, с. 22]), інші вважають мирову угоду цивільним процесуальним актом (О. Г. Бортнік [8, с. 8], Р. Е. Гукасян [9, с. 129-132]). Проте існує й самостійна група вчених, які відносять мирову угоду до юридичного факту, що має матеріально-процесуальне правове підґрунтя. Як зазначає В. В. Ярков, мирова угода являє собою одночасно юридичний факт матеріального і процесуального права, викликаючи різні правові наслідки. Як юридичний факт матеріального права мирова угода є цивільно-правовою угодою, яка на певних умовах припиняє попередні права та обов'язки сторін та регулює взаємовідносини сторін на майбутнє шляхом встановлення їхніх нових прав та обов'язків. Як юридичний факт процесуального права, мирова угода припиняє провадження у справі, закінчує судовий процес, маючи в цьому розумінні правоприпинюючі наслідки. Крім того, на відміну від звичайної цивільно-правової угоди, яка укладається в рамках взаємодії учасників цивільного процесу, мирова угода укладається під контролем суду в рамках судового процесу, за умови до-

тримання процесуальних норм і положень, порушення яких також може призвести до скасування судового акта про затвердження мирової угоди [10, с. 56-57].

Схожі висновки щодо визначення правової природи мирової угоди робить М. Ю. Челишев, зазначаючи, що мирова угода із цивільно-правового спору – це, по суті, договір, наділений специфічною процесуальною формою. Цей договір, відповідно до сформованого в цивілістичній науці уявлення, слід розглядати одночасно і як угоду (юридичний факт), і як правовідношення [11, с. 362-363].

Підтримуючи позицію В. В. Яркової та М. Ю. Челишева щодо віднесення мирової угоди до юридичного факту матеріального та процесуального права, зазначаю, що процесовзаємодіючі норми матеріального права в контексті формування та реалізації процесуального юридичного факту у вигляді укладання мирової угоди не повинні мати пріоритетного та визначального значення. Очевидне надання переваги нормам матеріального (цивільного) права применшуватиме значущість процесуальних норм, які на рівних засадах врегульовують відносини, пов'язані з укладанням мирової угоди. Така позиція впливає з такого.

Категорія «миртова угода» майже завжди асоціюється з певним спором, який сторони намагаються врегулювати мирним шляхом. Уже в самій назві досліджуваної категорії закладений її цивільно-правовий складник. Аналіз положень національного цивільного процесуального законодавства засвідчив, що слово «угода» в ЦПК України згадується виключно в контексті категорії «миртова угода». У буквальному розумінні миртова угода – це договір між сторонами у справі. У свою чергу, договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ч. 1 ст. 626 ЦК України). У процесуальному розумінні миртова угода укладається сторонами з метою врегулювання спору на основі взаємних поступок і може стосуватися лише прав та обов'язків сторін та предмета позову (ч. 1 ст. 175 ЦПК України).

Прихильниця матеріально-правової природи мирової угоди М. О. Рожкова наголошує, що вказана двостороння цивільно-правова угода спрямована на захист прав, а в подеколи на рух цивільного правовідношення, яка не призводить до безпосередніх процедурних наслідків: останні настають тільки як правовий результат клопотання сторін про затвердження представленої державному органу мирової угоди та відповідного акта державного суду (про затвердження мирової угоди або про відмову в її затвердженні) [1, с. 341].

Справді, для набуття процесуальних обрисів мировою угодою потребується наявність адресованого до суду клопотання сторін щодо її затвердження. Разом із тим не можна розглядати мирову угоду виключно в якості цивільно-правового договору, адже визначальною умовою існування вказаної угоди є наявність правового спору між сторонами (ч. 1 ст. 175 ЦПК України). Цивільно-правовим аналогом мирової угоди в цивільному праві можна вважати новацію – домовленість сторін про зміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами (ст. 604 ЦК України) або припинення зобов'язання внаслідок звільнення (прощення боргу) кредитором боржника від його обов'язків (ст. 605 ЦК України). Новація та прощення боргу деякою мірою можуть мати ознаки елементарних спірних правовідносин, проте їх сторони на самому початку зародження спору (претензії) вчиняють дії, спрямовані на недопущення трансформації зазначених правовідносин у процесуальну площину. На підтвердження матеріально-процесуальної природи мирової угоди слід вказати й на той факт, що вказаною угодою можуть урегулюватися питання, які виходять за межі цивільно-правових відносин. Так, наприклад, укладаючи мирову угоду, сторони спору можуть врегулювати питання щодо порядку розподілу понесених ними в процесі розгляду справи судових витрат або досягнути домовленості щодо часткової відмови позивача від позовних вимог з одночасним визнанням відповідачем частини позовних вимог. Цим самими спростовується можливість визнання та віднесення мирової угоди виключно до сфери класичних цивільно-правових договорів.

У свою чергу, не можна вважати мирову угоду й виключно цивільним процесуальним актом, скільки вона укладається з метою врегулювання спору і стосується прав та обов'язків сторін, які здебільшого визначаються матеріально-правовим змістом. Процесовзаємодіючі норми матеріального права за своїм спрямуванням урегульовують порядок укладання мирової угоди та відповідним чином обумовлюють подальшу поведінку учасників цивільного процесу (позивача та відповідача), призводячи до першого етапу реалізації процесуального юридичного факту у вигляді подання до суду спільної заяви сторонами у справі про намір укласти мирову угоду. Остаточна ж реалізація процесуального юридичного факту, спрямованого на укладання мирової угоди, буде залежати виключно від процедурної реакції суду – постановлення ухвали про визнання мирової угоди та закриття провадження у справі або

постановлення ухвали про відмову у визнанні мирової угоди.

Наведені аргументи переконливо ілюструють роль процесовзаємодіючих норм матеріального права в контексті реалізації процесуальних юридичних фактів під час здійснення цивільного судочинства.

2) Взаємодіючий регулюючий вплив норм матеріального права також простежується на прикладі процедури ухвалення рішення суду. Рішення суду за своєю правовою природою відіграє роль юридичного факту (як процесуального, так і матеріально-правового), що виступає як завершальний елемент юридично-фактичного складу в механізмі правового регулювання суспільних відносин та не лише призводить до відповідних матеріально-правових наслідків, але й виконує цілий ряд функцій процесуального характеру. Як наголошує М. О. Рожкова, рішенням суду є правозастосовний акт-документ (судовий акт), який приймається уповноваженим державним судовим органом в установленому для цього спеціальному процесуальному порядку, включаючи в себе резолютивний висновок суду, і є таким, що відповідає ряду формальних вимог, є юридичним фактом матеріального права, що тягне виникнення певних юридично значимих наслідків. Розгляд судового рішення як одного з видів юридичних фактів показує, що юридичним фактом, який породжує цивільні права й обов'язки, є документ, що оформлює висновок суду за результатами розгляду справи [12, с. 35].

Норми матеріального права самі по собі не врегульовують порядок реалізації процесуального юридичного факту у вигляді ухвалення рішення суду, адже вказаній процедурі безпосередньо присвячені норми процесуального права (ст. 212-217 ЦПК України). Як вбачається зі змісту ч. 1 ст. 214 ЦПК України, під час ухвалення рішення суд вирішує питання, які можуть мати взаємозв'язок із нормами матеріального права. Так, наприклад, доказуючи факт заподіяння збитків та визначаючи їх розмір, суд керується положеннями ст. 22 ЦК України «Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди». Аналогічним чином вирішується питання, пов'язане з відшкодуванням моральної шкоди. Поняття «моральна шкода», способи відшкодування та підстави, які впливають на визначення розміру грошового відшкодування вказаної шкоди, закріплені у положеннях ст. 23 ЦК України.

Процедура ухвалення рішення суду у будь-якому разі перебуває у взаємозв'язку з нормами матеріального права, адже відповідно до пунктів 3 та 4 ч. 1 ст. 214 ЦПК України суд повинен вирішити питання стосовно

того, які правовідносини сторін впливають із встановлених судом обставин та яка правова норма підлягає застосуванню до цих правовідносин. Саме в зазначених положеннях і розкривається процесовзаємодіючий зміст норм матеріального права, який проявляється в такому: повноцінна реалізація процесуального юридичного факту у вигляді ухвалення рішення суду неможлива без застосування норм матеріального права під час його ухвалення.

Застосовані в ухваленому рішенні суду норми матеріального права можуть слугувати підґрунтям для реалізації процесуотворюючої функції процесуальних юридичних фактів. Дана функція полягає у вчиненні судом та особами, які беруть участь у справі, відповідних процесуальних дій, які стають рушійною силою та вихідною точкою самого цивільного процесу або окремих його стадій. Так, наприклад, підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права (ч. 2 ст. 324 ЦПК України). Аналогічно підставою для подання до Верховного Суду України заяви про перегляд судових рішень у цивільних справах може бути неоднакове застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права, що спричинило ухвалення різних за змістом судових рішень у подібних правовідносинах (п. ч. 1 ст. 355 ЦПК України). Як наслідок, особи, які беруть участь у справі, вважаючи, що судом неправильно чи неоднаково застосовано норми матеріального права, мають можливість звернутись до суду із касаційною скаргою або заявою. Дії вказаних осіб слід розглядати крізь призму реалізації процесуального юридичного факту, який зумовлює в подальшому відповідну процесуальну реакцію суду (процесуальний юридичний факт) у вигляді постановлення визначених цивільним процесуальним законодавством ухвал, передбачених статтями ЦПК України – ст. 328, 332, 359, 360, 360-1.

3) Прикладом взаємодії норм матеріального та процесуального права виступає позов як самостійне процесуальне явище. Як зазначає М. О. Рожкова, предмет позову становить матеріально-правова вимога у сукупності з об'єктом позову. Тобто предмет позову поєднує конкретну вимогу, що пред'являється позивачем до відповідача (наприклад, вимога про стягнення, визнання, відшкодування тощо), і конкретний об'єкт цієї вимоги, тобто об'єкт цього позову (нерухоме майно, грошова сума тощо) [1, с. 346].

Виступаючи прихильником концепції єдиного поняття позову (згідно з даною концепцією позов одночасно має матеріальну та

процесуальну сторону) зазначу, що позов, незважаючи на його згадування в нормах ЦК України, слід вважати цивільним процесуальним явищем, адже з моменту його пред'явлення до суду розпочинаються відповідні процесуальні дії, які впливають на подальшу динаміку цивільного процесу. Варто вказати, що передумовою звернення особи до суду є порушення іншою особою норм матеріального права. На думку О. О. Красавчикова фактична основа руху цивільних правовідносин складається з юридичних фактів, під якими розуміються факти реальної дійсності, з наявністю або відсутністю яких норми цивільного права пов'язують юридичні наслідки, тобто виникнення, зміну чи припинення цивільних прав і обов'язків (цивільних правовідносин) у правосуб'єктних осіб, а тому підставою виникнення зміни та припинення цивільних прав, обов'язків та правовідносин є юридичні факти [13, с. 5]. Особа, порушуючи норми права здебільшого робить це свідомо, що вказує на наявність у її поведінці цілеспрямованих дій. Вказану протиправну поведінку слід розглядати як юридичні факти, що мають нормативні та правосуб'єктні передумови, а тому однією з важливих умов формування позову є юридичні факти, які тісно пов'язані з нормами матеріального права і механізмом правового регулювання цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових та інших можливих відносин загалом [14, с. 6].

Визначаючи, що є первинним, а що похідним (матеріальне чи процесуальне) у понятті «позов», зазначу, що, на мою думку, первинними є процесуальні, а похідними матеріально-правові ознаки позову, які в будь-якому разі повинні розглядатись у єдності. Процесуальне наповнення поняття «позов» полягає в тому, що з ним нерозривно пов'язані такі його складники, як: «суд», «позивач», «відповідач», «позовні вимоги», «позовна заява», «пред'явлення позову», «позовне провадження». Матеріально-правове наповнення досліджуваного поняття включає у себе такі матеріально-правові складники: «спір», «порушення, невизнання або оспорювання прав, свобод чи інтересів», «кредитор», «боржник», «правопорушник», «правопорушення», «суб'єктивне право».

На підтвердження наявності матеріально-правового складника позову як процесуального явища слід виокремити юридичні підстави позову. Як наголошує Г. Л. Осокіна, до юридичної частини підстави позову входять суб'єктивне право або законний інтерес, що підлягають захисту, а також матеріальний закон, який передбачає умови виникнення, зміни або припинення порушеного (оспорю-

ваного) права або інтересу, а також способи його захисту [15, с. 470]. Наприклад, до юридичних підстав позову про захист гідності, честі та ділової репутації фізичної особи включаються: а) суб'єктивне право на повагу до гідності, честі та недоторканності ділової репутації позивача як можливого носія вказаного права, б) безпосередньо положення ст. 297, 299 ЦК України. До юридичних підстав позову про розірвання шлюбу входить суб'єктивне право одного із подружжя на розірвання шлюбу та ст. 104, 105, 106, 109, 112 Сімейного кодексу України, які визначають умови виникнення права та способи його захисту. Вказаним підтверджується роль процесовзаємодіючих норм матеріального права в контексті реалізації процесуальних юридичних фактів, пов'язаних зі здійсненням права на позов.

4) Взаємодія норм матеріального та процесуального права може знаходити свій прояв у запереченні відповідача проти позову. М. А. Гурвіч під запереченням розумів пояснення відповідача, здатні служити його захисту, поділяючи їх на процесуальні заперечення та заперечення проти заявлених вимог по суті, тобто безпосередньо матеріально-правові заперечення [16, с. 117-119].

Слід погодитися з В. І. Бобриком, який зазначає, що матеріально-правові заперечення відповідача проти позову можуть, з одного боку, стосуватись обґрунтованості вимог позивача, а з іншого – їх недоведеності. Ці заперечення спрямовані на спростування позову. Так, відповідач може спростувати підставу позову, вказати на неправильну кваліфікацію спірної ситуації позивачем, обґрунтувати відсутність предмета позову тощо [17, с. 298].

Матеріально-правовий та процесуально-правовий складники у запереченні позивача підтверджуються змістом ч. 2 ст. 128 ЦПК України, в якій зазначається таке: «Відповідач може заперечувати проти позову, посилаючись на незаконність вимог позивача, їх необґрунтованість, відсутність у позивача права на звернення до суду або наявність перешкод для відкриття провадження у справі». Посилання відповідача на незаконність вимог позивача, їх необґрунтованість або відсутність у позивача права на звернення до суду слід відносити до матеріально-правових заперечень. Такі заперечення можуть ґрунтуватись не лише на нормах цивільного законодавства, на чому наголошує М. О. Рожкова [1, с. 349], але й охоплювати увесь обсяг національного законодавства, зокрема сімейного, трудового, земельного тощо.

Нормами цивільного законодавства можуть встановлюватись обмеження щодо обсягу висловлюваних відповідачем запе-

речень. Так, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 555 ЦК України поручитель має право висунути проти вимоги кредитора заперечення, які міг би висунути сам боржник, за умови, що ці заперечення не пов'язані з особою боржника. Поручитель має право висунути ці заперечення також у разі, якщо боржник відмовився від них або визнав свій борг. Отже, зобов'язана особа має право мотивувати свою відмову від виконання обов'язку лише тими обставинами, посилення на які допускається в нормах матеріального права.

Не зосереджуючи увагу на процесуально-правових запереченнях, які виступають предметом окремого дослідження, зазначу, що встановлення судом обґрунтованості матеріально-правових заперечень відповідача може стати результатом реалізації процесуального юридичного факту у вигляді ухвалення рішення суду про відмову у задоволенні позову.

Висновки

Дослідження змісту процесовзаємодіючих норм матеріального права в контексті визначення їх регулюючого впливу на формування та реалізацію процесуальних юридичних фактів під час здійснення цивільного судочинства дає змогу сформулювати теоретичні умовиводи та узагальнення, які сприятимуть більш глибокому розумінню міжгалузєвої взаємодії норм права в процесі здійснення цивільного судочинства та їх впливу на динаміку цивільного процесу.

Процесовзаємодіючі норми матеріального права можуть проявляти свій взаємодіючий регулюючий вплив у контексті формування та реалізації процесуальних юридичних фактів у вигляді укладання мирової угоди, ухвалення рішення суду, підготовки позову та заперечення проти позову.

У будь-якому разі виокремлення процесовзаємодіючих норм матеріального права та визначення особливостей їх впливу на формування та реалізацію процесуальних юридичних фактів повинно здійснюватися крізь призму поняття «процесуальний юридичний факт», під яким пропонується розуміти зумовлену певними життєвими обставинами, емоційно-поведінковими проявами чи нормативно-правовими приписами дію або бездіяльність суб'єктів цивільного процесу (інших осіб, присутніх у залі судового засідання), які призводять до процедурних наслідків та з якими норми цивільного процесуального права пов'язують виникнення, зміну, припинення та належне функціонування цивільних процесуальних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Рожкова М. А. Теории юридических фактов гражданского и процессуального права: понятия, классификации, основы взаимодействия : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право»; 12.00.15 «Гражданский процесс, арбитражный процесс» / М. А. Рожкова. / Исследовательский центр частного права при Президенте РФ. – М., 2010. – 418 с.
2. Комаров В. В. Вчення про предмет цивільного процесуального права / В. В. Комаров // Правова доктрина – основа формування правової системи держави : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю НАПрН України та обговоренню п'ятитом. моногр. «Правова доктрина України», Харків, 20–21 листоп. 2013 р. / Нац. акад. прав. наук України. – Харків, 2013. – С. 58–62.
3. Братель О. Функції процесуальних юридичних фактів у цивільному судочинстві України / О. Братель // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 3 – С. 4–14.
4. Братель О. Вплив норм матеріального права на реалізацію процесуальних юридичних фактів при здійсненні цивільного судочинства / О. Братель // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 12 – С. 4–13.
5. Великий глумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
6. Зейдер Н. Б. Гражданские процессуальные правоотношения / Н. Б. Зейдер. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1965. – 74 с.
7. Сулова Т. М. Несостоятельность (банкротство) граждан, не являющихся индивидуальными предпринимателями : автореферат дис. ... кандидата юридических наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право» / Т. М. Сулова ; Ур. гос. юрид. акад. – Екатеринбург, 2001. – 23 с.
8. Бортнік О. Г. Мировая угода у цивільному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право, предпринимательское право, семейное право, международное частное право» / О. Г. Бортнік ; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2007. – 189 с.
9. Гукасян Р. Е. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве : монография / Р. Е. Гукасян. – Саратов: Приволж. кн. изд-во, 1970. – 190 с.
10. Ярков В. В. Юридические факты в гражданском процессе / В. В. Ярков. – М.: Инфотропик Медиа, 2012. – 608 с.
11. Чельшев М. Ю. Система межотраслевых связей гражданского права: гражданско-исследовательское исследование : дис. ... докт. юрид. наук / М. Ю. Чельшев; Казанский гос. ун-т им. В.И. Ульянова-Ленина. – Казань, 2008. – 501 с.
12. Рожкова М. А. Судебный акт и динамика обязательства / М. А. Рожкова. – М.: Статут, 2003. – 140 с.
13. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве / О. А. Красавчиков. – М.: Госюриздат, 1958. – 182 с.
14. Братель О. Позов – цивільний процесуальний та матеріально-правовий юридичний факт / О. Братель // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 1. – С. 3–10.

15. Гражданский процесс. Общая часть : учебник / Г. Л. Осокина. – 3-е изд., перераб. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2013. – 704 с.

16. Советский гражданский процесс : учебник / [Боннер А. Т., Воробьев М. К., Гурвич М. А., Курьлев

С. В., и др.] ; под ред.: Гурвич М. А.. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1975. – 399 с.

17. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [С. С. Бичкова, Ю. В. Білоусов, В. І. Бірюков та ін.] ; за заг. ред. С. С. Бичкової. – К.: Атіка, 2008. – 840 с.

В статті досліджується зміст процесовзаємодіючих норм матеріального права в контексті визначення їх регулюючого впливу на формування і реалізацію процесуальних юридических фактів при здійсненні цивільного судопроцесу. Основна увага приділяється аналізу взаємодіючого регулюючого впливу норм матеріального права на процедуру укладання мирової угоди і прийняття рішення судом. Обґрунтовується взаємодія норм матеріального і процесуального права на прикладах самостійних процесуальних явищ – позову і заперечення проти позову.

Ключевые слова: гражданский процесс, нормы материального права, нормы процессуального права, процессуальные юридические факты, мировое соглашение, решение суда, иск, возражение против иска.

In the article it is researched the content of procedural interacting rules of substantive law in the context of the definition of the regulatory impact on the formation and implementation process of the legal facts in the exercise of civil proceedings. The main attention is payed on analysis of the interaction of the regulatory impact of the substantive law on the procedure for the conclusion of the settlement agreement and the decision of the court. It is substantiated the interaction of substantive and procedural law on the independent procedural examples of phenomena – a claim and an objection to the claim.

Key words: civil proceedings, substantive law, legal proceedings, procedural legal facts, amicable agreement, court decision, claim, objection to the claim.

